

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลานนา

คำว่า "ลานนาไทย" หมายถึงดินแดนในภาคเหนือของประเทศไทย ปัจจุบัน คือ บริเวณตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำโขงลงมาในท้องที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และ แม่ฮ่องสอน¹

ส่วนคำว่า "อาณาจักรลานนาไทย" นี้ใช้ในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยลานนาไทย เป็นอาณาจักรอิสระ มีกษัตริย์ปกครองสืบสันตติวงศ์กันมาเป็นเวลาช้านาน² อาณาจักร ลานนาไทยก่อตั้งโดยพระเจ้าเม็งราย เมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 18 และได้ทรงสร้าง นครเชียงใหม่เป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1839³ อันตรงกับสมัยที่พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ทรงปกครองอาณาจักรสุโขทัย

คำว่า "ลานนาไทย" ในปัจจุบันยังคงใช้เรียกภาคเหนือ แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นอาณาจักรอีกแห่งแยกออกจากประเทศไทย ทั้งนี้เพราะปัจจุบันลานนาไทยได้เข้าร่วม อยู่กับพระราชอาณาจักรไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีติดต่อกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล (พระนคร : คลังวิทยา, 2495), หน้า 63.

อาณาเขตของลานนาไทยกำหนดขึ้นในปี พ.ศ. 2443 เมื่อมีการจัดการมณฑล-เทศาภิบาล จักรวรรดิใหม่ให้ชื่อว่า "มณฑลพายัพ"

² พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2504), หน้า 431. กษัตริย์ราชวงศ์เม็งรายได้ปกครองอาณาจักรลานนาติดต่อกันเป็น เวลา 300 กว่าปี จึงได้เสียเอกราชให้แก่พม่าใน พ.ศ. 2101 (จ.ศ. 920)

³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 5 (พระนคร : กุรุสภา, 2506), หน้า 205. เชียงใหม่เมื่อแรกตั้งมีชื่อเต็มว่า "เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่"

หลังจากพระเจ้าเมืองรายโคตรก่อกองอาณาจักรลานนาไทยขึ้นแล้ว ก็ไ้ขยายอาณาเขตให้กว้างขวางออกไป คือ ทางตอนเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ โคตรกรุงปรามปราม-หัวเมืองอิสระตามบริเวณฝั่งซ้ายของลุ่มแม่น้ำสาละวิน อาทิเช่น เมืองเวียงของ เมืองเชียงคอง เป็นต้น ส่วนทางใต้ก็ไ้ยกทัพไปตีเมืองหริภุไชย⁴ มาไว้ในอำนาจ⁵

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรลานนากับอาณาจักรสุโขทัย

ในระยะเวลาที่พระเจ้าเมืองรายทรงก่อกองอาณาจักรลานนานั้น ทางตอนใต้ลงมาก็มียาอาณาจักรของไทยอีกแห่งหนึ่ง คืออาณาจักรสุโขทัย ซึ่งไ้ก่ก่ตั้งขึ้นก่อนในเวลาใกล้เคียงกัน⁶ อาณาจักรทั้ง 2 นี้ไ้มีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน มีหลักฐานแสดงว่า ผู้ครองกรุงสุโขทัยพระองค์หนึ่ง⁷ เสด็จขึ้นไปช่วยพระเจ้าเมืองรายเลือกชัยภูมิที่ตั้งราชธานี⁸ คือเมืองเชียงใหม่

⁴เมืองหริภุไชยนี้ ในเวลาต่อมาคือ เมืองลำพูนไชย หรือเมืองลำพูนในปัจจุบัน

⁵สงวน ชาติสุวรัตน์, คนคี่เมืองเหนือ (พระนคร : โอเคียนสโตร์, 2515), หน้า 48-51.

⁶ประเสริฐ ฌ นคร, ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทย (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, 2514 ; พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง ฌ นคร ฌเมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน 31 ตุลาคม พ.ศ. 2514), หน้า 67. ราชวงศ์พระร่วงเริ่มตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 18 (ประมาณระหว่าง พ.ศ.1762-1780)

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 68. สันนิษฐานว่ากษัตริย์ของกรุงสุโขทัยซึ่งเสด็จขึ้นไปอาณาจักรลานนาสมัยพระเจ้าเมืองราย คือ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ซึ่งไ้ขึ้นเสวยราชย์ประมาณ พ.ศ. 1822 ซึ่งเป็นระยะเวลาไล่เรียงกับที่พระเจ้าเมืองรายก่อกองอาณาจักรลานนา คือใน พ.ศ. 1839 (จ.ศ. 658)

⁸ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 : หลักที่ 76 จารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่, จ.ศ. 943 (พ.ศ.2124), หน้า 210.

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรลานนากับสุโขทัยส่วนใหญ่ดำเนินไปด้วยดี ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้ว่า สิ่งสำคัญที่ช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่าง 2 อาณาจักร ก็คือพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ กล่าวคือ ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท (ระหว่าง พ.ศ. 1890-1911 หรือ -1917) ได้มีพระภิกษุไทยเดินทางไปศึกษาบวชเรียนพุทธศาสนาที่จีน ณ หัวเมืองมอญ และได้นำมาเผยแพร่ที่กรุงสุโขทัย พระเจ้ากือนาซึ่งเป็นกษัตริย์ครองอาณาจักรลานนาในขณะนั้นได้ทรงบังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงได้มีพระราชสารมาถวายแก่พระเจ้าลิไท เพื่อขอพระเถระขึ้นไปสืบพระศาสนา ณ กรุงเชียงใหม่ ซึ่งพระเจ้าลิไทก็ได้ปฏิบัติตามคำขอ⁹ ดังนั้น พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จึงได้แพร่หลายในอาณาจักรลานนา ตั้งแต่ พ.ศ. 1913¹⁰ และดำรงรกรากมั่นคงตราบเท่าทุกวันนี้ ฉะนั้นจึงพิจารณาได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยและลานนาได้ดำเนินติดต่อกันด้วยดี จนกระทั่งอาณาจักรสุโขทัยหมดอำนาจลง ตกเป็นประเทศราชของอยุธยา และรวมเข้ากับอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. 1981¹¹

⁹รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลจากต้นฉบับภาษาบาลี โดย แสง มนวิฑูร (พระนคร: มิตรรนาการพิมพ์, 2510 พิมพ์เป็นอนุสรณ์แก่ นายกี นิมมานเหมินท์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ "นิมมานเหมินท์-ฐุกิมา" 12 พฤษภาคม 2510), หน้า 111.

¹⁰ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 : หลักที่ 62 จากริกวัดพระยี่น จังหวัดลำพูน จ.ศ. 732 (พ.ศ. 1913), หน้า 136.

¹¹ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1, พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ (พระนคร: ก้าวหน้า, 2506), หน้า 118. ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ บันทึกเหตุการณ์ไว้ว่า "ครั้งนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธเจ้า พระชินราชตกออกมาเป็นโลหิต" เป็นกัณฑ์แสดงโองการให้เกิดภาพพจน์ว่า แม้แต่พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของเมืองพิษณุโลกยังเศร้าจนน้ำพระเนตรตกออกมาเป็นโลหิต.

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับลานนาไทย

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเริ่มมีความเข้มแข็งจนสามารถรวมสุโขทัยไว้ในอำนาจได้นั้น อาณาจักรลานนายังคงความเป็นอิสระมีอำนาจอยู่ทางภาคเหนือคู่กันกับอาณาจักรอยุธยา ทางใต้ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่าง 2 อาณาจักร ไม่ดำเนินราบรื่นเหมือนดัง สมัยสุโขทัย กล่าวคือได้มีการทำสงครามระหว่างอาณาจักรทั้ง 2 อยู่เนือง ๆ แต่ สงครามใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ เป็นสงครามระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้ครองอยุธยากับพระเจ้าติโลกราช ผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งได้รบพุ่งติดต่อกันเป็นเวลา หลายปี

สาเหตุสงครามในสมัยนี้ สืบเนื่องมาจากความยุ่งยากทางหัวเมืองเหนือ เมื่อ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชสมบัติ ได้เสด็จจากเมืองพิษณุโลกมาประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 1991 โดยไม่ได้ทรงตั้งผู้ใดให้มีอำนาจสิทธิขาดครองบ้านเมือง เหนือเหมือนอย่างทีพระองค์ทรงครองอยู่เอง โปรดให้ข้าราชการครองเมืองเป็นอิสระ แยกกัน คือเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมือง พิษณุโลก และเมืองสครสวรรคค ต่างมีอำนาจเสมอกันขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมือง เหล่านั้นเกิดชิงอำนาจกัน พระยาบุทธิษเรีัยร เจ้าเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ได้เอาใจ ออกห่างไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราช และนำทัพเชียงใหม่มาตีหัวเมืองเหนือของไทย¹² ทางกรุงศรีอยุธยาจึงได้ยกทัพขึ้นไปขับไลกองทัพลานนา

ต่อมาใน พ.ศ. 2003 พระยาเชลียง เจ้าเมืองสวรรคโลก ได้คิดเอาใจออก ห่างจากไทยไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราช และอาสาเป็นแม่ทัพหน้าคุมกองทัพเชียงใหม่

¹²รอง ศยามานนท์, พลตรี คำเนิร เลขะกุล และ วิลาสวงค์ นพรัตน์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา : แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 64-65.

ลงมาตีหัวเมืองเหนือของไทย แต่ยังไม่สามารถตีเมืองพิษณุโลกและกำแพงเพชรได้ เนอญ
พวกฮ่อยกมาตีแดนเชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราชจึงต้องเลิกทัพกลับไป สมเด็จพระบรมไตร-
 โลกนาถโปรดให้พระยากลาโหมยกกองทัพไปตีเมืองสุโขทัยคืนมาได้ ใน พ.ศ. 2005¹³

ปรากฏว่า การสงครามระหว่าง 2 อาณาจักรได้ดำเนินติดต่อกันอยู่หลายปี แต่ไม่มี
 หลักฐานระบุแน่ชัดว่าฝ่ายใดมีชัยชนะอย่างแท้จริง นอกจากนี้สงครามทำให้อาณาจักรลานนา
 อ่อนกำลังเพราะเสียทรัพยากรไปเป็นอันมาก ดังนั้น ใน พ.ศ. 2018¹⁴ พระเจ้าติโลกราชจึงทรง
 คิดต่อขอเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ส่วนทางกรุงศรีอยุธยาก็บอบช้ำด้วยการทำสงครามกับ
 อาณาจักรลานนาเช่นกัน เมื่อได้เขตแดนกลับคืนหมดแล้วไม่มีสาเหตุที่จะทำสงครามกันต่อไป
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงยอมรับข้อเสนอของพระเจ้าติโลกราช กรุงศรีอยุธยาจึง
 ได้เป็นไมตรีกับอาณาจักรลานนาในตอนปลายรัชกาลของกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์

อนึ่ง สันนิษฐานได้ว่า การทำสงครามระหว่างอาณาจักรทั้ง 2 เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงย้ายราชธานีจากอยุธยาขึ้นมาอยู่ที่เมืองพิษณุโลก เพื่อ
 ควบคุมหัวเมืองและอาณาเขตทางเหนือของกรุงศรีอยุธยาไม่ให้ตกอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักร
 ลานนา หรืออาจทรงคอยโอกาสที่จะโจมตีลานนาโดยไม่ต้องเสียเวลายกทัพจากอยุธยาก็เป็น
 ได้

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชนี้ นอกจากจะทำสงครามกับอยุธยาแล้ว
 พระองค์ก็ได้ขยายอาณาเขตของลานนาให้กว้างขวางออกไป ปรากฏว่าอาณาเขตของ

¹³ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

¹⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1, หน้า 120-121. พระราชพงศาวดารฉบับ
 หลวงประเสริฐบัณฑิตที่ว่า ...ศักราช 813 มหาราชมาเอาชากังราว... จึงสันนิษฐานว่า
 สงครามระหว่างกษัตริย์ทั้ง 2 องค์คงเริ่มในปี ที่ต่อมาได้บันทึกว่า ...ศักราช 837
 มหาราชขอมาเป็นไมตรี... ซึ่งเป็นการสิ้นสุดสงครามระหว่างอาณาจักรทั้ง 2 รวมเวลา
 ที่ไครบพุ่งกัน 24 ปี.

พระองค์ได้ครอบคลุมถึงเมืองแพะ น่าน และโค้วเมืองไทยใหญ่อีกหลายเมือง เช่น เมืองบัน เมืองนาย เมืองลอกจอก เมืองสีป้อ เป็นต้น¹⁵

กษัตริย์ราชวงศ์เม็งรายครองเมืองเชียงใหม่ติดต่อกันเป็นเวลาสองร้อยกว่าปี (พ.ศ. 1839-2101)¹⁶ อาณาจักรลานนาทั้งหมดอำนาจอกลง ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ในสมัยของพระเจ้าบุเรงนอง ติดต่อกันเป็นเวลา 30 กว่าปี จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาสามารถ ฎอิสรภาพคืนจากพม่า และมีอำนาจเข้มแข็งขึ้น อาณาจักรลานนาก็ขอเข้ามาสวามิภักดิ์ และยอมเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชระยะเวลาหนึ่ง หลังจากนั้นอาณาจักรลานนาก็แตกแยกไม่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนสมัยที่ราชวงศ์เม็งรายปกครอง

ระยะเวลานับแต่พระเจ้าบุเรงนองมาครอบครองลานนาไทย เมื่อ พ.ศ. 2101 จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งพระยาภาววิละเป็นพระยาวิชิตปราการ ใน พ.ศ. 2325 รวมระยะเวลา 224 ปี นับเป็นยุคสืบสนของลานนาไทย เพราะอำนาจการปกครองต้องเปลี่ยนมือจากหงสาวดีมาเป็นกรุงศรีอยุธยา แล้วกลับไปเป็นของกรุงอังวะ แล้วกลับมาเป็นของกรุงศรีอยุธยา กระทั่งเจ้านายลานนาไทยรวบรวมกำลังผู้คนปกครองตนเองอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงกลับไปอยู่ในปกครองของพม่าราชวงศ์อลองพญา จนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จยกทัพขึ้นไปขับไล่ม้าออกไปจากอาณาเขตเชียงใหม่ ความสืบสนแย่งชิง ลานนาไทยยังมีต่อไปจนถึง พ.ศ. 2345 เมื่อกองทัพพม่าได้ถูกกองทัพจากกรุงเทพมหานคร รวมคว่ำกำลังผู้คนของพระยาภาววิละขับไล่ออกไปจากพระราชอาณาเขตของไทย เป็นครั้งสุดท้าย โดยพม่าไม่อาจกลับมาทวงความวุ่นวายอีก คนสำคัญที่มีส่วนกอบกู้ลานนาไทยให้

¹⁵ สงวน โชติสุขรัตน์, เรื่องเดิม, หน้า 73.

¹⁶ พระยาประชาธิปไตยจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า 431.

ให้รวมเข้าเป็นราชอาณาจักรของไทยในสมัยปัจจุบัน คือ พระยาภาววิไล¹⁷

อนึ่ง ถ้าศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของลานนาแล้ว จะเห็นได้ว่าดินแดนลานนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือบริเวณเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทยและพม่า ดังนั้น ถ้าเมื่อใดพม่ามีอำนาจจะยกทัพมาตี กรุงศรีอยุธยา ก็จะต้องหาทางปราบปรามดินแดนในส่วนนี้เสียก่อน เพื่อใช้เป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร และใช้เป็นทางผ่านลงมายังกรุงศรีอยุธยาเสมอ ๆ ในทางตรงกันข้าม ถ้าฝ่ายไทยมีกำลังเข้มแข็งก็มักจะยกทัพไปผนวกดินแดนลานนาไทยไว้ในอำนาจ เป็นการขจัดอิทธิพลของพม่าทางเหนือของไทยให้หมดสิ้นไป และเป็นการป้องกันดินแดนทางตอนเหนือให้รอดพ้นจากการรุกรานของพม่าด้วย นอกจากนี้ ในบางครั้งก็ใช้เมืองเชียงใหม่เป็นทางผ่านเพื่อยกทัพไปตีพม่า ดังเช่น ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรโดยยกทัพผ่านเชียงใหม่ไปตีกรุงอังวะ แต่เสด็จสวรรคตเสียก่อนที่เมืองหางหลวงในเขตใกล้เคียงกับเมืองฝาง เมื่อ พ.ศ. 2148¹⁸

¹⁷ ภูมิบทความของ ชจร สุขพานิช "พญาภาววิไล" ชุมนุมจุฬา (23 ต.ค., 2516) และจากปาฐกถาของศาสตราจารย์ ชจร สุขพานิช ที่คณะมานุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2516 (กำลังเรียบเรียงตีพิมพ์) และ ชุม ฌ บางช้าง "ประวัติศาสตร์อาณาจักรลานนาไทย" ที่ระลึกวันพิธีเปิดอนุสาวรีย์พระเจ้าภาววิไลเชียงใหม่ (เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2515), หน้า 84-88 ประกอบ

¹⁸ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 : พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า 138 โคกกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า "ศักราช 966 ...เสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองหลวง ตำบลทุ่งคอนแก้ว" และพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 หน้า 240 ก็ยืนยันว่า "...สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จถึงเมืองหางหลวง แลตั้งทัพอยู่ตำบลทุ่งแก้ว... ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระประชวรหนัก ก็ตรัสใช้ข้าหลวงไปกราบทูลพระกรุณาถึงเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ ๆ ก็เสด็จจากเมืองฝางมายังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองหางหลวง"

การไถลानนาไทยเป็นประเทศราช สมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา หัวเมืองต่าง ๆ ในลานนาได้แก่ เมืองเชียงแสน เชียงราย พะเยา และฝาง ต่างตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า และใน พ.ศ. 2305 พม่าก็ยกทัพมาตีเชียงใหม่ได้ ดังนั้นเชียงใหม่จึงตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าอีกวาระหนึ่ง แต่ขณะนั้นมีเมืองที่ยังเป็นอิสระไม่ถูกพม่ายึดครองอยู่อีกเมืองหนึ่ง คือ ลำปาง ซึ่งก็เกิดระส่ำระสายเพราะไม่มีผู้ปกครอง¹⁹ ขณะนั้นท้าวมหายศ เจ้าเมืองลำพูน เห็นเป็นโอกาสสั่ยกทัพมาตีเมืองลำปาง ชาวเมืองลำปางได้รับความเดือดร้อน จึงพยายามแสวงหาบุคคลที่มีฝีมือเข้มแข็ง เพื่อเป็นผู้นำในการปราบปรามข้าศึก ในที่สุดก็ได้พร้อมใจกันเชิญให้นายพรานช่างผู้หนึ่งชื่อ ทนทานทิพย์จักร (ทิพย์ช้าง) แห่งหมู่บ้านปาง-ยางคก ขึ้นครองบ้านเมือง ทนทานทิพย์จักรก็ได้ปราบปรามท้าวมหายศจนเป็นผลสำเร็จ ชาวลำปางจึงได้พร้อมใจกันสถาปนาทนทานทิพย์จักรขึ้นเป็น "เจ้าพญาสุระวะฤาไชยสงคราม" ครองเมืองลำปาง เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อพม่าหรือไทย²⁰

เจ้าพญาสุระวะฤาไชยสงครามผู้นี้ เป็นต้นตระกูลของ ณ เชียงใหม่ ณ ลำปาง ณ ลำพูน อันเป็นตระกูลที่สำคัญและมีส่วนในการกอบกู้อิสระภาพให้แก่ดินแดนลานนาไทยในเวลาต่อมา²¹ เจ้าพญาสุระวะฤาไชยสงคราม มีบุตรธิดาหลายองค์ แต่ที่สำคัญคือ เจ้าชายแก้ว ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยพระเจ้าแผ่นดินพม่า²² เจ้าฟ้าชายแก้วมีโอรสถึง 7 องค์ ซึ่งต่อมาเรียกว่า ตระกูลเจ้าเจ็ดตน หรือ เชื้อเจ้าเจ็ดตน โอรสองค์สำคัญของเจ้าชายแก้ว ก็คือ พระยาภาววิละ ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็นพระเจ้าภาววิละ พระเจ้า

¹⁹พระยาประชาภิจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า 460.

²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 463.

²¹เจ้าราชบุตร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2516; พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ 12 มกราคม พ.ศ. 2516), หน้า 37.

²²ขจร สุขพานิช, "พญาภาววิละ," เรื่องเดิม, หน้า 24.

ประเทศราชผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์แรกในสมัยรัตนโกสินทร์

เจ้าพญาสุระวะฤาไชยสงคราม ปกครองเมืองลำปางได้ประมาณ 27 ปี ก็ถึงแก่อสัญกรรมใน จ.ศ. 1121 (พ.ศ. 2302)²³ ท้าวลิ้นก้างซึ่งเป็นบุตรของพ่อเมืองลำปางคนเก่าได้ยกทัพมาตีปล้นเอาเมืองคืน เจ้าชายแก้วและนายพวเรือ่นผู้นองยกกำลังออกต้านทาน นายพวเรือ่นถูกกระสุนปืนตาย เจ้าชายแก้วสู้ไม่ได้จึงหนีไปสวามิภักดิ์ต่อพม่า ณ เมืองเชียงใหม่ พม่าจึงส่งไปเฝ้าพระเจ้ากรุงอังวะ²⁴ พระเจ้าอังวะจึงโปรดให้จัดทัพมาตีเอาลำปางคืน ในที่สุดเจ้าชายแก้วก็ตีลำปางได้สำเร็จ พระเจ้าอังวะจึงโปรดให้เจ้าชายแก้วครองเมืองลำปางใน พ.ศ. 2307 (จ.ศ. 1126)²⁵ ตั้งแต่นั้นมาเมืองลำปางซึ่งเคยเป็นอิสระก็ตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงอังวะเป็นเวลา รวม 10 ปี จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2317 จึงได้สวามิภักดิ์เข้ากับฝ่ายไทย

เมื่อพระเจ้าตากสินทรงกู้อิสรภาพได้แล้ว พระองค์ก็ได้ปราบปรามบรรดา ก๊กต่าง ๆ ที่ตั้งตนเป็นอิสระจนสามารถรวบรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ต่อจากนั้น พระองค์ก็ทรงยกทัพขึ้นมาตีเชียงใหม่และหัวเมืองทางเหนือ โดยให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นทัพหน้า กองทัพไทยสามารถยกขึ้นไปถึงลำพูนได้โดยสะดวก ไม่ได้รับการต่อสู้ขัดขวางจากบรรดาหัวเมืองรายทางเลย แต่การตีเชียงใหม่ในครั้งแรก ปรากฏว่าไม่ได้รับผลสำเร็จต้องยกทัพกลับ ขณะนั้นพระยาจำบ้านซึ่งมีศักดิ์เป็นน้าของพระยาภาววิไลได้ออกอุบายช่วยเหลือทัพไทยตีทัพพม่าให้แตกพ่ายไป พระยาภาววิไลกับน้อง ๆ อีก 6 คนพากันเห็นดีด้วยกับแผนการของพระยาจำบ้านที่จะช่วยทัพไทยจึงตอบตกลง ดังนั้นพระยาจำบ้านจึงลอบไปพบกับเจ้าพระยาจักรี ที่เมืองกำแพงเพชร เพื่อบอกข่าวตกลงแผนการที่จะทำลาย

²³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 5, หน้า 277.

²⁴ Harvey, History of Burma (London: Frank Cass, 1967), หน้า 248. พระเจ้ากรุงอังวะในที่นี้คือ พระเจ้ามังระ ซึ่งทรงย้ายราชธานีจากกรุงรัตนสิงห์ (Shwebo) มาประทับยังกรุงอังวะในปีที่เสวยราชย์ พ.ศ. 2306 และจากกรุงอังวะนี้เองที่พระองค์ได้ทรงวางแผนตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จใน พ.ศ. 2310.

²⁵ พระยาประชาธิปไตยจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า 469.

พม่าให้หมกคืนไปจากดินแดนลานนา²⁶ เจ้าพระยาจักรีจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระ
เจ้ากรุงธนบุรี และก็ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าโจมตีเชียงใหม่อีกครั้ง

ในที่สุดก็ช่วยความร่วมมือของชาวลานนา ท้าพไทยก็สามารถยกเข้าตีเชียงใหม่ได้
ใน พ.ศ. 2317 และขับไล่พม่าออกจากลานนาได้สำเร็จ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรด
เกล้า ฯ แต่งตั้งให้พระยาจำปาน เป็น "พระยาวิเชียรปราการ" เจ้าเมืองเชียงใหม่
และให้พระยาภาววิละ เป็น เจ้าเมืองลำปางขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี ตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และย้าย
ที่ประทับราชธานีมาอยู่บนฝั่งด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา พระยาภาววิละก็ได้พา
เจ้านายพี่น้องลงมากองทัพ ฯ เพื่อเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายเครื่องราชบรรณา-
การ และกราบทูลขอราชการทั้งปวง ในโอกาสนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกา
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนยศพระยาภาววิละขึ้นเป็นพระยาวิชิตปราการ
เจ้าเมืองเชียงใหม่ แทนพระยาจำปานซึ่งได้ถูกพิพากษาโทษในข้อหาฆ่าอุปราชก่อนแล้ว

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 471. "ลัทธิราช 1131 ปีชวคเอกศก...มีชาวทัพฮ่อ
จะยกมาตีกรุงอังวะ มีตรามาเกณฑ์พลหัวเมืองทั้งปวงไปเข้ากองทัพพม่า...ชาวลานนา
เชียงใหม่ต้องเกณฑ์ไปรั้งเมืองพม่าตั้งแต่เดือนอายุปีชวค จนถึงเดือน 6 ปีชวค ทัพฮ่อก็หา
ยกมาไม่ พม่าจึงปล่อยกองทัพลาวให้กลับคืนมาเมือง" เกี่ยวกับเรื่องนี้ในบทความเรื่อง
พญาภาววิละของนายขจร สุขพานิช ได้กล่าววว่า พระยาจำปานและพระยาภาววิละ เป็นหัวหน้า
ควบคุมผู้คนไปกรุงอังวะ เมื่อเสร็จศึกฮ่อพระยาทั้ง 2 จึงกลับเมืองเชียงใหม่ ต่อมาพระยา
จำปานก็เกิดวิวาทสู้รบกับไปมะบุญวน ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ อนึ่ง การไปราชการ ณ
กรุงอังวะครั้งนี้คงมีส่วนทำให้พระยาทั้ง 2 ได้รู้เห็นจิตใจและสภาพบ้านเมืองของพม่าเป็น
อย่างดี และได้เข้ามาเปรียบเทียบ ผลดีผลเสียของการจะสมัครอยู่ที่บังคับของพม่าต่อไป
หรือจะสมัครมาเข้ากับทางฝ่ายกรุงธนบุรี ซึ่งกำลังแผ่อำนาจขึ้นมาสู้รบขับไล่พม่าออกไป
จากดินแดนลานนา ฉะนั้นการที่พระยาทั้ง 2 สมัครเข้าหาพระเจ้ากรุงธนบุรีในครั้งนั้น
ก็ด้วยการคิดอวยมหาพันพม่าที่นครลำปาง เป็นการตัดกำลังก่อนที่ทัพหลวงจะยกไปถึง จึงเป็น
เหตุและผลที่ทำให้ตัดสินใจช่วยเหลือไทยหลังจากที่กลับมาจากกรุงอังวะ เมื่อ พ.ศ. 2313

ผู้หลาน และถูกจองจำลงโทษจนถึงแก่ความตาย ณ กรุงธนบุรี²⁷

เมื่อพระยาภาววิไลได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็เดินทางกลับมายังลำปาง และแบ่งไพร่พลจากลำปางไปอยู่เชียงใหม่ ทั้งนี้เพราะขณะนั้นเชียงใหม่เป็นประหนึ่งเมืองร้าง ผู้คนแตกกระจัดกระจายอยู่ตามป่า ไม่ได้รวมกันอยู่ในเมือง ดังนั้นพระยาวชิระปราการและน้อง ๆ จึงพากันรวบรวมพลเมืองเพื่อสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น และขนานนามเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการว่า "เมืองรัตนคิงชาอภินบุรี"²⁸

ภายหลังจากการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่แล้ว พระยาภาววิไลก็แบ่งกองทัพให้พระยาขรรคมลังกาญจน์ซึ่งดำรงตำแหน่งอุปราช และบุตรหลานยกทัพไปที่เมืองอื่น ๆ ทางฝั่งแม่น้ำสาละวิน²⁹ เพื่อทำการกวาดต้อนผู้คนและครอบครัวมาเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่ ทั้งนี้ เพราะเวลานั้นเชียงใหม่เพิ่งแรกตั้ง ยังมีพลเมืองน้อยไม่สมกับที่เป็นหัวเมืองเอกของดินแดนลานนา และถ้าเกิดศึกสงครามขึ้นแล้ว ก็จะไม่มีการตั้งคนป้องกันเมือง และสู้รบกับชาติศึก

ใน พ.ศ. 2344 ปรากฏว่าพม่าได้แต่งตั้งจีนฮ่อผู้หนึ่ง ชื่อ จอมหง มาปกครองเมืองสาคร ซึ่งอยู่ใกล้กับอำเภอฝางทางทิศตะวันตก จอมหงประกาศตนเป็นใหญ่ในลานนา 57 หัวเมือง³⁰ พระยาภาววิไลจึงได้แต่งตั้งทัพขึ้นไปตีเมืองสาคร และได้รับชัยชนะ สามารถจับตัวราชาจอมหงและครอบครัวส่งมาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ณ

²⁷ พระยาประชาธิปไตยจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า 482.

²⁸ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 5, หน้า 303.

²⁹ บ้านท่าตา เมืองกุ เมืองยวน บ้านแม่ปะ เมืองชมพู เป็นต้น

³⁰ คำว่า "ลานนา 57 หัวเมือง," นี้ ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าจำนวนเมืองทั้ง 57 นี้มีอะไรบ้าง และนับรวมกันแล้วจะขาดหรือเกิน 57 เมืองหรือไม่ อย่างไรก็ตามก็สันนิษฐานเป็นความนิยมแต่โบราณที่จะใช้เช่นนี้กับเจ้าเมืองที่มีอำนาจในอาณาเขตลานนาไทย ดังเช่นศัพท์ ร้อยเอ็ดเจ็ดนคร พระยาสิบทิศ ที่นิยมใช้แต่โบราณกับเรื่องอื่น ๆ เป็นต้น จากคำแนะนำของ ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช

กรุงเทพฯ ๗ ผลจากชัยชนะครั้งนี้เองที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสถาปนาให้พระยาวชิระปราการดำรงตำแหน่งพระเจ้าประเทศราชองค์แรกของลานนาไทย มีนามศักดิ์ว่า พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์องค์อินทศักดิ์สมญามหา-
 ชาติยะราชชาติราไชยสวรรค เจ้าชั้นตีสี่มาพระนครเชียงใหม่ราชธานี เป็นใหญ่ในลานนา 57 หัวเมือง³¹ ใน พ.ศ. 2345 เพื่อเป็นการตอบแทนความดีความชอบแก่ผู้ครองเมืองเชียงใหม่

ฉะนั้น จึงนับได้ว่าพระยาวชิระปราการ หรือ พระยากาวิละ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นพระเจ้าประเทศราชปกครองเชียงใหม่อย่างสมบูรณ์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และเชียงใหม่ก็มีฐานะเป็นประเทศราชของไทยอย่างเป็นทางการ เป็นที่ยอมรับทั้งทางฝ่ายรัฐบาล ณ กรุงเทพฯ ๗ และทางเชียงใหม่ ฐานะความเป็นประเทศราชของเชียงใหม่ ได้สืบทอดเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. 2437³² ทำให้ฐานะของเชียงใหม่เปลี่ยนจากประเทศราชมาเป็นมณฑลหนึ่งของประเทศไทย มีชื่อว่า มณฑลพายัพ มีการปกครองขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลาง เรื่อยมาจนภายหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญ และใช้พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรไทยแล้ว รัฐบาลก็ได้ยุบเลิกมณฑลทั้งหมด ดังนั้น มณฑลพายัพจึงต้องยุบเลิกโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหาร พ.ศ. 2476 รวมเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน³³

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองอื่น ๆ ในลานนา

เมื่อพระเจ้ากาวิละทรงตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นแล้ว กินแดนลานนาก็กลับคืนสู่ชั้นอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ผู้คนกระจัดกระจายไปตามที่ต่าง ๆ เชียงใหม่ได้เป็นศูนย์กลางของ

³¹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 5, หน้า 304.

³² กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา, เรื่องเดิม, หน้า 154.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 212-214.

อาณาจักรลานนาทั้งในด้านการปกครอง ประเพณี และวัฒนธรรม ส่วนลำปางซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นถิ่นเดิมของกษัตริย์ตระกูลพระเจ้ากาวิละ ไกลความสำคัญลงมาเป็นหัวเมืองรองจากเชียงใหม่

เชียงใหม่เมื่อเริ่มฟื้นฟูใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละนี้ยังมีพลเมืองไม่มากนัก ฉะนั้น พระเจ้ากาวิละกับญาติวงศ์จึงต้องเสาะแสวงหาไพร่พลมาเพิ่มเติม และในราว พ.ศ. 2347 พระเจ้ากาวิละจึงได้จัดให้เจ้าอุปราชธรรมลังกายกทัพไปที่เมืองเชียงแสน (ไชยแสนพบุรี)³⁴ เพื่อทำลายไม้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของกองทัพพม่าอีกต่อไป และเพื่อกวาดต้อนผู้คนลงมาอยู่ ณ เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ทั้งนี้เพื่อความ เป็นปึกแผ่นของเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของลานนาไทย

นอกจากที่เชียงแสนแล้ว พระเจ้ากาวิละก็ได้ทรงจัดทัพให้ขึ้นไปตีหัวเมืองอื่น ๆ ในเขตใกล้เคียงกับเชียงใหม่ด้วย อาณาเขตของลานนาในสมัยของพระเจ้ากาวิละได้แผ่ขยายไปถึงเมืองเชียงตุง สิบสองพันนา เชียงรุ่ง และบรรดาหัวเมืองซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำสาละวินทางทิศตะวันตก³⁵ นับว่าดินแดนลานนาในขณะนั้นมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นเสมือนปราการอันแข็งแรงทางทิศเหนือของไทย

การจัดส่งทัพของเชียงใหม่เพื่อไปปราบปรามหัวเมืองอื่น ๆ ก่อให้เกิดผลดี 2 ประการ คือ

1. เป็นการเพิ่มพูนพลเมืองให้แก่ดินแดนลานนาไทย ซึ่งเพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ ให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
2. การที่ดินแดนลานนามีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ได้แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของไทยในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และยังเป็นการทำจักอิทธิพลของพม่าที่ได้เคยเข้ามาปกครองบริเวณนี้ให้หมดสิ้นไปด้วย

³⁴ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 5, หน้า 305.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 306-308.

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองใกล้เคียงอื่น ๆ นั้น จัดแบ่ง
ได้ 2 ประเภท คือ

1. มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ในหมู่ญาติ หัวเมืองเหล่านี้ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปางซึ่งมีความสัมพันธ์ในรูปของ เมืองพี่เมืองน้อง มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เพราะต่างก็สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเดียวกัน คือ เจ้าเจ็ดตน อันมีพญาสุระวะฤาไชย-สงคราม เป็นต้นตระกูล ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากการจัดลำดับเจ้าผู้ครองนครทั้ง 3 ซึ่ง หมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันเป็นการภายใน อาทิเช่น พระเจ้ากาวิละ ก่อนที่จะครองเมือง เชียงใหม่ก็เคยครองลำปางมาก่อน เจ้าหลวงคำฝั้น ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ 3 ในอดีตก็เคยเป็นเจ้าผู้ครองเมืองลำพูนคนที่ 1 เป็นต้น ฉะนั้นจึงแสดงให้เห็นว่า เชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตนได้แยกย้ายกันครองเมืองสำคัญ 3 เมือง คือ เชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง สืบต่อกันเรื่อยมา³⁶ จนกระทั่งถึงสมัยยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนคร³⁷

2. มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ของหัวเมืองใหญ่ปกครองดินแดนในครอบครอง กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองเหนืออื่น ๆ ที่เชียงใหม่ยกกองทัพไป ตีจนได้ชัยชนะ แตกต่างจากความสัมพันธ์แบบแรกเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะดินแดนที่ตีได้ ไม่อยู่ในฐานะของหัวเมืองที่มีความเท่าเทียมกัน³⁸

ในสมัยที่เชียงใหม่เริ่มขยายอิทธิพลไปยังดินแดนใกล้เคียงนั้น เชียงใหม่ได้ยก กองทัพไปกวาดต้อนผู้คนมาเป็นกำลัง ณ เมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง จนพอแก่ ความต้องการแล้วก็ปล่อยปลดละเลย ไม่สนใจว่าหัวเมืองเหล่านั้นจะมีสภาพเป็นอย่างไร ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองเหล่านี้จึงไม่สู้แน่นแฟ้นเท่าใดนัก ความ หละหลวมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองในเรื่อง เขตแดนระหว่างรัฐบาลไทย

³⁶พระยาประชาภิจักรจักร, เรื่องเดิม, ลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่, ลำปาง, ลำพูน หน้า 714, 721, 722.

³⁷ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกตำแหน่ง เจ้าผู้ครองนครทั้งหมด เจ้านครเชียงใหม่องค์สุดท้าย คือ เจ้าแก้วนวรัฐ

³⁸กองจกหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ร.5 ม.2.12 ก/11 เลขที่ 49 หนังสือพระยาราชสัมภารากร ถึงเจ้านครลำปาง ลำพูน แพร, 18 พฤศจิกายน ร.ศ.103.

กับอังกฤษขึ้นในภายหลัง และไทยก็เป็นฝ่ายเสียเปรียบ ต้องสูญเสียเขตแดนและหัวเมือง ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือให้แก่อังกฤษ เพราะไม่สามารถอ้างหลักฐานการยึดครองดินแดนเหล่านี้ของเชียงใหม่ในอดีตให้เห็นได้อย่างชัดเจน เป็นแต่อนุโลมว่าเมื่อเชียงใหม่ส่งกองทัพไปตีและกวาดต้อนผู้คนลงมาแล้ว ดินแดนส่วนนั้นก็ตกเป็นของเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการผิดหลักสากลในเรื่องเกี่ยวกับเขตแดนระหว่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง ทำให้อังกฤษได้ยกเป็นข้อหักล้าง และถือเป็นโอกาสครอบครองดินแดนดังกล่าว

สมัยพระเจ้ากาวิละ - พระเจ้าอินทวิชยานนท์

เมื่อลานนาได้รวมเข้าเป็นพระราชของไทยแล้ว ก็ดำเนินการปกครองโดยผู้สืบเชื้อสายจากตระกูลเจ้าเจ็ดตน ซึ่งสืบมาจากพญาสุระวะฤาไชยสงคราม ทั้งนี้มีพระเจ้ากาวิละเป็นพระเจ้าประเทศราชองค์แรกของเชียงใหม่ พระองค์ได้ทรงปกครองเชียงใหม่เป็นเวลาถึง 33 ปี พ.ศ. 2323-2356³⁹ ได้ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองทั้งทางด้านการปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ จนกระทั่งเชียงใหม่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของความเจริญในทุก ๆ ด้านของดินแดนลานนา

หลังจากที่พระเจ้ากาวิละถึงแก่พิราลัยแล้ว ผู้ปกครองต่อมาต่างก็มีศักดิ์เป็นอนุชาของพระองค์บ้าง เป็นโอรสบ้าง รวมทั้งหมด 9 องค์ แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะตั้งแต่พระเจ้ากาวิละ จนกระทั่งถึงพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้าเชียงใหม่องค์สุดท้ายเท่านั้น ทั้งนี้เพราะในสมัยของเจ้านครเชียงใหม่ 2 องค์สุดท้ายนั้น การปกครองของเชียงใหม่ได้รวมกับรัฐบาลกรุงเทพ ๗ เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างลานนากับกรุงเทพ ๗ ในสมัยก่อนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. 2437 จึงเป็นในรูปของ

³⁹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 5, หน้า 312. พระเจ้ากาวิละอยู่เมืองป่าช้าก่อน 14 ปี จึงได้ครองเมืองเชียงใหม่อีก 19 ปี รวมเป็น 33 ปี

ประเทศราชที่เจ้านครมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองดินแดนของตนอย่างเต็มที่ แต่เมื่อมีการปกครองในระบบเทศาภิบาล อำนาจของเจ้านครได้ถูกริกรอนลง มีฐานะเป็นเพียงประมุขของดินแดน หรือเมืองที่ตนได้รับตกทอดมาเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการปกครองใดๆ ทั้งสิ้น

เจ้านคร เชียงใหม่ลำดับต่อจากพระเจ้ากาวิละ คือ พระยาธรรมลังกา หรือ พระยาเชียงใหม่ช่วง เมื่อ 40 ซึ่งมีศักดิ์เป็นอนุชารองจากพระเจ้ากาวิละ และเคยดำรงตำแหน่งอุปราชเมือง เชียงใหม่ ท่านผู้นี้มีส่วนในการสร้างความเจริญและขยายอาณาเขตของลานนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

เจ้านคร เชียงใหม่ลำดับที่ 3 คือพระยาคำฝั้น ซึ่งเป็นน้องของพระเจ้ากาวิละ และพระยาธรรมลังกา ได้มีส่วนสำคัญในการก่อกำเนิดเมือง และขยายอาณาเขตของลานนา ร่วมกับพระเจ้ากาวิละ และพระยาธรรมลังกา

หลังจากพระยาคำฝั้นได้ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว พระยาพุทธวงศ์⁴¹ ได้ขึ้นปกครอง เชียงใหม่ต่อมา ท่านผู้นี้เป็นบุตรของเจ้าพ่อเรือน ซึ่งเป็นน้องของเจ้าฟ้าชายแก้ว ในสมัยนี้อาณาเขตของลานนาได้ขยายออกมาถึงเมืองทวน เมืองปู้ เมืองสาค ซึ่งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน และไต่กวาดตอนครบครันจากหัวเมืองเงี้ยวเหล่านี้ลงมา เชียงใหม่จนหมดสิ้น พร้อมกันนั้นก็ไต่ยกเสามาเป็นเขตแดนเพื่อแสดงว่าดินแดนส่วนนี้เป็นของไทย⁴² อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าการปักปันเช่นนี้มีไต่ปักปันเป็นการถาวร ดังนั้น ในเวลาต่อมา เมื่ออังกฤษได้เข้าครอบครองประเทศพม่าทั้งหมด จึงได้อ้างสิทธิ์

⁴⁰ที่เรียกว่า พระยาเชียงใหม่ช่วง เมื่อ 40 ก็เพราะไต่มาช่วง เมื่อกลงมาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ กรุงเพท ฯ จึงได้รับสมญาดังกล่าว

⁴¹ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 4 ภาคที่ 5, หน้า 313. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งนายพุทธวงศ์เป็นพระยาภาควรรณธิปราช-วิเชียรปรากฏ ครองเมืองเชียงใหม่

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 314.

ในคืนแค้นหัว เมืองเงี้ยวว่าเป็นของพม่ามาก่อน และจะต้องอยู่ใต้อำนาจปกครองของอังกฤษ โดยไม่สนใจหลักฐานทางฝ่ายไทยเลย ซึ่งจะได้กล่าวถึงอย่างละเอียดในเรื่องที่เกี่ยวกับ เขตแดนในบทที่ 4

พระยาพุทธวงศ์ ปกครองเชียงใหม่ได้ประมาณ 22 ปี ก็ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2390⁴³ นับเป็นพระยาเชียงใหม่ที่ปกครองนานที่สุด

พระเจ้ามโหตรประเทศราชาธิบดี นพิสีมหานคราธิฐาน ภูบาลบพิตรสถิตินอุดม ชียงคราชวงศ์ พระเจ้าประเทศราชองค์ที่ 2 ของเชียงใหม่ แต่นับเป็นผู้ครองเชียงใหม่ลำดับที่ 5 ในสมัยของพระองค์ ไทยได้ยกทัพไปที่เมืองเชียงตุง ซึ่งทางเชียงใหม่ก็ได้จัดกำลังไปช่วยกองทัพไทยด้วย จากความร่วมมือที่ทางล้านนาให้กับกองทัพไทย จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศพระยาเชียงใหม่หลวงศรีขึ้นเป็นพระเจ้ามโหตรประเทศฯ พระเจ้าประเทศราชของเชียงใหม่

ผู้ครองเชียงใหม่ลำดับที่ 6 คือพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ดำรงนพิสีนครสุนทร- ทศลักษณะเกษร วรฤทธิเกษ ศรีโยนางคคโนย ราชวงศ์ราชาธิบดี พระเจ้าประเทศราชองค์ที่ 3 พระองค์เป็นพระราชบุตรของพระเจ้ากาวิละ

ในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสฯ นี้เป็นสมัยที่ไทยได้เปิดการค้าติดต่อทางไมตรี และการค้ากับชาวต่างประเทศอย่างเป็นทางการในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น ประจวบกับเวลานั้นอังกฤษได้ยึดครองหัวเมืองมอญ และบางส่วนของตอนใต้ของพม่าไว้ได้ ดังนั้นพรมแดนของอังกฤษจึงติดต่อกับเชียงใหม่ และเป็นการสะดวกสำหรับ

⁴³ พระยาประชาภิจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า 575.

ชาวอังกฤษ และคนในบังคับในการเดินทางเข้ามาในเชียงใหม่⁴⁴ อนึ่ง ศาสนาคริสต์ก็ได้แพร่หลายขึ้นไปถึงเชียงใหม่ในสมัยนี้ และมีหมอสอนศาสนาดีดิวีเพรสไบทีเรียนขึ้นไปทำการเผยแพร่ว่าสำคัญคือ ดร. แคนเนียด แมคกิลวารี่ (Dr. Daniel Macgilvary) นับว่าเป็นมิชชันนารีคนแรกที่ขึ้นไปอยู่เชียงใหม่

พระเจ้ากาวิโลรสฯ ทรงปกครองเชียงใหม่ 13 ปี หลังจากที่พระองค์พิราลัยแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ต่อมา คือพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พหลเทพกัศิรีโยนางคราชวงศาธิบดี เนติศรีนครพิงค์พิพัฒนธิราชวงศา ราชบุตรเขยของพระเจ้ากาวิโลรสฯ เมื่อพระองค์ได้ดำรงตำแหน่งพระเจ้าเชียงใหม่ ก็ต้องรับภาระกิจทางด้านปกครองและแก้ไขปัญหากฎหมายพิพาทต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสฯ ทิศต่อมาถึงสมัยของพระองค์ ทั้งนี้ เพราะในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสฯ นั้น ได้มีคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในเขตแดนของเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก และเกิดการทะเลาะแก่งแย่งผลประโยชน์ระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับบรรดาเจ้านายและเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ชั้นอยู่เสมอ ๆ กรณีพิพาทดังกล่าวได้ลุกลามมาถึงกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปลายสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเหตุการณ์ได้ยืดเยื้อมาถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

ความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราชระหว่างไทยกับลานนา

ในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสฯ ลานนาไทยมีฐานะเป็นประเทศราช ผู้ปกครองหัวเมืองในลานนาค้างได้รับพระราชทานยศศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกครั้ง

✓ ⁴⁴D.J.M. Tate, The Making of South East Asia : Burma (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1971), หน้า 410. เมื่ออังกฤษได้หัวเมืองมอญไว้ในอาณาเขตการปกครองของตนแล้ว ในปี พ.ศ. 2395 รัฐบาลอังกฤษได้ย้ายที่ว่าการจากเมืองมะละแหม่ง (Moulmein) ไปตั้งอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง และแต่งตั้ง เซอร์ อาร์เธอร์ แพร์ (Sir Arthur Phayre) เป็นข้าหลวงปกครองดินแดนพม่าตอนล่าง (Lower Burma) เป็นคนแรก.

ที่มีการเปลี่ยนตัวเจ้าเมือง หรือเจ้านคร การแต่งตั้งยศหรือบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมือง
 ประเทศราชนั้นไม่กำหนดแน่นอนตายตัว แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามฐานะ หรือ
 ความดีความชอบที่ผู้ครองนครแต่ละท่านจะได้รับสืบเปลี่ยนกันไป อาทิเช่น พระเจ้ากาวิละ
 เมื่อก่อนที่จะดำรงตำแหน่งพระเจ้าประเทศราช ก็ได้รับบรรดาศักดิ์ชั้นแรกเป็น "พระยา
 วชิระปราการ" หรือเรียกอีกอย่างว่า "พระยาเชียงใหม่" ต่อมาเมื่อได้ทำความดี-
 ความชอบเป็นที่ปรากฏ ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระเจ้าประเทศราช⁴⁵
 นอกจากนี้ก็มีตำแหน่งพระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาเมืองแก้ว เป็นต้น
 ตำแหน่ง "พระยา" นี้ได้มีติดต่อมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตำแหน่ง เจ้าเมือง อุปราช
 ราชวงศ์ ราชบุตร และเมืองแก้ว ให้มีบรรดาศักดิ์เป็น "เจ้า" ทั้ง 3 หัวเมือง คือ
 เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน⁴⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลานนา ส่วนใหญ่ดำเนินไปด้วยความราบรื่น
 ทั้งนี้ปรากฏว่า รัฐบาลกลางไม่เคยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของบรรดาหัวเมือง
 ในลานนาเลย อำนาจสิทธิขาดในการปกครองเป็นของเจ้าผู้ครองนคร แต่มีข้อกำหนด
 ว่าทุก ๆ 3 ปี เจ้าประเทศราชจะต้องนำบรรณาการส่งลงมาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ เป็นประจำ เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีของหัวเมือง
 ประเทศราชที่มีต่อรัฐบาลไทย ณ กรุงเทพฯ⁴⁷

⁴⁵ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 ภาคที่ 3, (พระนคร : คุรุสภา, 2506),
 หน้า 95.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

⁴⁷ รัฐบาลไทยได้เริ่มให้ความสนใจในการปกครองดินแดนลานนา ในสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในพ.ศ. 2417 ได้โปรดเกล้าฯ
 ให้พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยันต์) เป็นข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่ กู
 รายละเอียดในบทที่ 5

พระเจ้าวชิรสุริยวงศ์ (เจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 6)

พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7)

เจ้าอินทวโรสุริยวงศ์ (ผู้ครองเชียงใหม่องค์ที่ 8)

ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความจงรักภักดีของหัวเมืองลานนาที่มีต่อรัฐบาลไทยนั้น จะเห็นได้ในกรณีที่หัวเมืองกึ่งกลางได้ส่งกำลังเข้าช่วยกองทัพไทยในการปราบปรามกบฏเจ้าอนุ ๗ เวียงจันทน์⁴⁸ จากเหตุการณ์ครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า แม้ในขณะที่รัฐบาลกลางกำลังประสบปัญหาในการปกครองดินแดนประเทศราชส่วนอื่น ซึ่งมีผลให้ประเทศชาติเกิดความอ่อนแอ หัวเมืองลานนาก็ยังสวามิภักดิ์ต่อรัฐบาลไทย โดยไม่ถือโอกาสเข้าเติมด้วยการแยกตัวเป็นอิสระ หรือไปเข้ากับพม่า

นอกจากจะไม่ฉวยโอกาสเข้าเติมรัฐบาลกลางในขณะที่ประสบปัญหายุ่งยากภายในแล้ว เชียงใหม่ยังเป็นกำลังสำคัญทางภาคเหนือของไทยอีกด้วย ดังเช่น กรณีศึกเมืองเชียงตุงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เชียงใหม่ภายใต้การปกครองของพระยามหาวงศ์ ๗ ได้จัดทัพไปสมทบกับทัพหลวงตามพระบรมราชโองการ ฉะนั้นแม้ว่าไทยจะไม่สามารถตีเมืองเชียงตุงได้ แต่ด้วยความร่วมมือที่ทางลานนามีต่อกองทัพหลวงกึ่งกลาง เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศพระยาเชียงใหม่มหาวงศ์ ขึ้นเป็นพระเจ้ามโหตรประเทศ ๗ พระเจ้าประเทศราชของเชียงใหม่⁴⁹

ความสัมพันธ์อันดีในฐานะประเทศราชระหว่างไทยกับดินแดนลานนาในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่รัฐบาลกลาง รวม 3 ประการ คือ⁵⁰

⁴⁸ กบฏเจ้าอนุ ๗ เวียงจันทน์ พ.ศ. 2369 ซึ่งเกิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นเวลาที่พระยาพุทธวงศ์ปกครองเมืองเชียงใหม่

⁴⁹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 ภาคที่ 3, หน้า 106-108, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, ไทยรบพม่า (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 773-807.

⁵⁰ Nigel J. Brailey, "The Origins of the Siamese Forward Movement in Western Laos 1850-92" (Unpublished London Ph.D. Thesis, 1968), หน้า 45-46.

1. ในค้ำนป้องกันประเทศ จากสภาพภูมิศาสตร์กินแดนลานนาอยู่ทางเหนือสุดของประเทศ ดังนั้นบริเวณแถบนี้จึง เป็นเสมือนปราการที่กินข้าศึกไม่ให้รุกล้ำเข้ามาทางเหนือได้โดยง่าย นับว่ามีส่วนในการก่อให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศไทย

อนึ่ง ในสมัยอยุธยา กินแดนลานนาเคย เป็นเสมือนจุดยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศไทยกับพม่า ดังนั้น เมื่อไทยสามารถมีอิทธิพลเหนือกินแดนดังกล่าวแล้ว จึงนับเป็นผลดีสำหรับรัฐบาลกลางที่จะไม่ต้องห่วง เขตแดนทางตอนเหนือของประเทศว่าจะถูกรุกรานตั้งแต่ก่อน

2. ในค้ำนเกียรติยศและชื่อเสียงของประเทศ กินแดนลานนาในสมัยโบราณ เคยเป็นอาณาจักรอิสระ มีชื่อเสียงและเกียรติยศคู่มา กับอาณาจักรไทยทางใต้ ดังนั้น เมื่อไทยมีอำนาจเข้มแข็งขึ้นจนกระทั่งสามารถผนวกอาณาจักรลานนาเข้าเป็นประเทศราชเช่นนี้ จึงนับเป็นเกียรติประวัติอันแสดงให้ เห็นถึงความเข้มแข็ง และแสดงอำนาจของไทยให้ประจักษ์ทั่วไป นอกจากนี้ยังทำให้อาณาเขตของไทยแผ่ขยายออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นที่เกรงขามแก่ข้าศึกศัตรูไม่ให้คิดรุกรานไทยได้

3. ในค้ำนเศรษฐกิจ กินแดนลานนาได้ชื่อว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมากแห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่สำคัญก็คือ ป่าไม้สัก ซึ่งมีมูลค่ามหาศาล ดังนั้นในรัฐประเศราชของไทย บรรดาเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ในลานนาก็จำเป็นต้องส่งบรรณาการ และของมีค่าให้แก่รัฐบาลกลาง ณ กรุงเทพฯ ทำให้รัฐบาลได้รับผลประโยชน์และเพิ่มพูนรายได้จากบรรณาการ นับเป็นผลดีในค้ำนการเงินของประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลานนาได้ดำเนินด้วยดีติดต่อกันตลอดมา ทั้งนี้โดยมีผลประโยชน์สำคัญ 3 ประการ เป็นพื้นฐานที่สำคัญ กินแดนลานนาได้ดำรงความเป็นประเทศราชของไทย เรื่อยมาจนกระทั่งความผันผวนทางการเมืองระหว่างประเทศไทยได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลกลาง เห็นความจำเป็นที่จะ เข้าควบคุมการปกครองหัว เมืองลานนาอย่างใกล้ชิด และในที่สุดฐานะความเป็นประเทศราชของลานนาก็สิ้นสุดลง เมื่อรัฐบาลกลางได้ดำเนินการ เปลี่ยนการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งจะได้อธิบายถึงในบทที่ว่าด้วยการปกครองลานนาต่อไป